

УДК 930.1:94(477.8):(470+571)

І. Т. Музичин

«ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ» ЯК ОДИН З АСПЕКТІВ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ СТРАТЕГІЇ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ НА ПОЧАТКУ ХХ ст. В РАДЯНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЧНІЙ РЕТРОСПЕКТИВІ

У статті розкрито проблему дослідження зовнішньополітичних аспектів Російської імперії щодо західноукраїнських земель на початку ХХ ст. в працях радянських дослідників. Подано об'єктивний порівняльний аналіз праць істориків СРСР, підсумовано їх характерні риси та негативні сторони у висвітленні вказаної проблеми.

Ключові слова: Російська імперія, матеріалістична концепція, класовий підхід, москвофільський рух, Галичина, Буковина, Закарпаття.

Багатовекторність і всебічний розвиток української історіографії абсолютно справедливо вимагають, на нашу думку, детального опрацювання здобутків вчених попередніх поколінь. Тому для сучасної історичної науки потреба незаангажованого і неупередженого дослідження доробку радянської історіографії, видається все актуальнішою. Дана студія має на меті виокремити головні наукові здобутки радянського періоду.

Для того, щоб адекватно оцінити розвиток української історичної науки цього часу, необхідно розпочати з характеристики ситуації до 1991 р. Тут будуть доречними слова Ореста Субтельного, який зауважив, що «на фоні порівняно високого рівня соціоекономічного розвитку Україна мала непропорційно слабо розвинену історіографію» [1, с. 427]. Історична наука радянської України була дуже провінційною, ізольованою і сфокусованою на декількох темах і концепціях. Інший момент полягав в тому, що кілька спеціалістів на Заході, в більшості українського походження, вважались більш компетентними фахівцями з української історії, ніж сотні істориків на батьківщині [1, с. 428].

Історіографічний пласт радянської науки, який стосувався дослідження політики Російської імперії щодо західноукраїнських земель наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. має свої особливості. Тематика робіт, насамперед, визначалась потребами ілюстрації головних положень марксистсько-ленінської теорії, безперервного історичного прогресу, класової боротьби, вивчення етапів опозиційного руху в Російській імперії, дружби народів СРСР тощо. На першому місці – звичайно соціально-економічна тематика, історія робітничого класу, після них – проблеми селянства, революційно-визвольна боротьба. На останньому місці – аспекти культурного життя. Це була історія не стільки України в політиці Російської імперії, скільки самої імперії, вивчення якої обмежувалося певними територіальними межами.

«Західноукраїнське питання» в Російській імперії наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. не було для радянських істориків пріоритетним, більше того – в окремих моментах ускладнювало роботу. Парадигма критики «буржуазної», «імперіалістичної» царської Росії не співвідносилась з чіткою схемою домінування чинника «соціального» над «національним». А це в свою чергу, спонукало радянських істориків дещо по-іншому висвітлювати російські зовнішньополітичні плани щодо Західної України в кінці ХІХ – на початку ХХ ст.

Тим не менше, дана проблематика прямо чи опосередковано знайшла відображення в працях дослідників В. Пічети [2, 3], В. Савченка [4], Т. Ісламова [5], Е. Рубінштейна [6, 7], В. Васюкова [8], А. Ігнат'єва [9] та інших. Так, короткі історичні очерки В. Пічети, які були видані в 1940 р., висвітлювали основні аспекти політичного та соціально-економічного розвитку Західної України (окреслював її тільки територіями Галицької Русі і Західної Волині) та Західної Білорусі. Ключовою тезою розвідок є думка щодо етнічної єдності всіх слов'ян, і відповідно до неї – західноукраїнські території – одвічно російські землі [2]. Автор яскраво змалював картину «вікової експлуатації» (класової і національної) трудящих краю.

Ідеологема бачення російських планів приєднання західноукраїнських територій, зокрема Галичини, як способу розширення кордонів і ліквідації осередку українського руху («мазепинського сепаратизму») домінувала в дослідженнях радянського періоду науковця В. Савченка [4]. Подібні твердження, як правило, доволі дискусійні, запозичила сучасна російська історіографія, про що свідчать праці А. Бахтуріної [10], Н. Пашаєвої [11] та інших.

Зазначена проблематика знайшла своє відображення в працях авторів, які висвітлювали окремі етапи зовнішньополітичної діяльності Росії напередодні і в роки Першої світової війни. Зокрема, на основі обширного фактичного матеріалу науковець В. Васюков розкрив зовнішньополітичну стратегію Росії в 1916 р. В контексті протистояння різних політичних сил щодо подальшої тактики імперії у війні, автор проаналізував промову лідера російських кадетів П. Мілюкова, який виступав за ведення війни до переможного кінця і за так званий «твердий курс» в цій кампанії. Останній передбачав повне оволодіння чорноморськими протоками та приєднання Галичини, Буковини і Угорської Русі (Закарпаття) до Російської імперії [8, с. 84].

При ознайомленні з дослідженнями Е. Рубінштейна, Т. Ісламова, прослідковується думка про відсутність в російського уряду на початок війни чіткої стратегії щодо територіальної експансії, більше того, плани складались вже у ході військових дій. Зокрема, науковець Т. Ісламов стверджував про непродуманий, ірраціональний характер політики самодержавства у війні [5].

Щодо української радянської історичної науки, то в 1920-1930 рр. вона в основному зосередилась на дослідженнях подій Першої світової війни на території Наддніпрянської України [12]. Чи не єдиним виключенням тут стала праця вченого С. Єфремова «До історії Галицької руїни» 1914-1915 рр., яка мала

історико-документальний характер і була ще позбавлена елементів радянської ідеології. Праця стала ніби узагальненням цілого ряду статей письменника з проблеми російської окупації Галичини [13].

Зокрема, вчений відстоював думку про експансіоністський характер російської зовнішньої політики і стверджував про чільне місце в ній проблеми «галицького П'ємонту». Саме прагнення російського самодержавства знищити український національний рух в Галичині, і використати край як засіб у придушенні «мазепинства» на материковій Україні, С. Єфремов називав основними причинами у зацікавленні імперією західноукраїнськими землями [13, с.132]. Крім того, автор рішуче відстоював думку, що імперська загарбницька програма, яка реалізовувалась в Галичині, була детально розроблена з допомогою москвофільських лідерів, які фактично перебували на імперській службі.

Практично до 1939 р. визначальним лейтмотивом на сторінках, переважно публіцистичних, радянських російських та українських періодичних видань стали теми боротьби трудящих Західної України за владу Рад, возз'єднання з Радянською Україною тощо [14, 15, 16]. Після об'єднання всіх українських земель у складі УРСР дана тема стала складовою частиною загальної проблеми.

Таким вимогам відповідав збірник статей, опублікований у 1940 р. науковцями Академії наук УРСР під назвою «Західна Україна» [17]. Одна із статей збірника під авторством Ф. Ястребова містила короткий екскурс в історію західноукраїнських земель XIX – початку XX ст. і мала оглядовий характер. Характеризуючи стан розвитку культури в краї автор гостро критикував діяльність частини тогочасної української інтелігенції – москвофілів. Заперечуючи вірність теорії єдиного російського народу від Карпат до Камчатки, Ф. Ястребов назвав їх провідниками австрійської реакції на Західній Україні [17, с. 76].

Для українських радянських істориків повоєнний період дав нову парадигму висвітлення даної тематики: з позицій «русофільства» (через призму споконвічної єдності з російським народом) та бачення Росії як покровительки усіх народів імперії. А звідси – право на анексію, яке трактувалося як явище прогресивне, і якому, за їхніми словами, опирались українські буржуазні реакційні лідери. Зокрема, таке бачення авторської теми знаходимо в роботі І. Богодиста «Боротьба трудящих Галичини за радянську владу у 1918-1920 рр.» [18].

Головним орієнтиром для теми нашого дослідження стали положення, які виникли у радянській науці ще в 1930-их і набули чітких форм саме в 1950-1960-х роках. Згідно з ними Росія перестала називатись однією із головних провокаторів і винуватців військового конфлікту, що мав неабияке значення для всього світу. Натомість колишня імперія отримала образ «визволительки», «захисниці» всіх братів-слов'ян (в цілому амплуа для Росії не таке і нове). Відповідно і плани та цілі імперії перестали бути загарбницькими, експансіоністськими, що давало можливість радянським історикам вигідно протиставляти її «імперіалістичним» західноєвропейським країнам.

За зовнішніми ознаками радянська ідентичність нагадувала колишню імперську, загальноросійську, з однією лише відмінністю. В її системі була ніша для існування малоросійської, а деякою мірою (шляхом фільтрації) і української культури та історії. «Тези ЦК КПРС до 300-ліття возз'єднання України з Росією» 1954 р. – це офіційний канон на найближчі десятиліття, в рамках якого працювала і розвивалася українська радянська історіографія. Зрозуміло, що провідною тезою завжди виступала ідея про єдність з Росією як основа історичного шляху України.

Питання теорії і методології історичних досліджень вчені в даний період не розробляли, керуючись в абсолютній більшості принципами позитивізму, пристосованого до радянських реалій. Кількість фактичного матеріалу і відповідність його до марксистсько-ленінської ідеології – головний критерій для допуску роботи в науковий обіг.

В такому ж дусі створені праці В. Малкіна, які з'явилися у 1956 і 1957 роках і були присвячені русофільському руху в Галичині на початку XX ст. [19; 20]. Кризь призму поширення в краї російської літератури автор розглядав процес становлення москвофільства. Зародження русофільського руху В. Малкін вбачав у діяльності «Руської трійці», а зростання його популярності пов'язував зі становленням української національної самосвідомості. Науковець не розмежував поняття «русофільства» від «москвофільства».

З одного боку, в працях домінує теза про реакційну суть москвофільства як суспільно-політичної течії. Її автор визначав як буржуазну, яка орієнтувалась у своїй діяльності на російське самодержавство і відповідно, була ворожою до російсько-демократичного руху. Критиці піддавалася і «мовна політика» москвофілів, які заперечували українську мову, витворили штучне «язичіє», а на початку XX ст. відкрито пропагували російську мову на західноукраїнських землях. Але з іншого боку, вказував на позитивні ознаки проросійської орієнтації «москвофілів» для української самосвідомості. В. Малкін стверджував, що ідея возз'єднання з Росією знайшла досить широку популярність серед західноукраїнського селянства.

Яскравим зразком радянських концептів середини 50-их рр. слугують для нас книги В. Осечинського [21; 22]. Автор втілює в цих роботах «сталінську доктрину» історії Західної України в «добу імперіалізму». На основі класових позицій він здійснив нищівну критику загарбницьких планів як Австро-Угорщини, так і Росії, оскільки його робіт не встигли ще торкнутись зміни щодо «переосмислення» ролі Російської імперії у війні. Перша, на його погляд, «маскувала» свої імперіалістичні плани демагогічною пропагандою спробою «визволення» національних меншостей Росії, друга – «прикривала свої агресивні плани панславізмом» та боротьбою за визволення слов'ян [21, с.108].

Вчений гостро критикував великодержавний російський шовінізм. У його працях щодо західноукраїнських земель в роки Першої світової війни спостерігається парадоксальна річ: реакційне москвофільство, як прибічник царату, протиставлялося прогресивному русофільству широких трудящих

українських мас [21, с. 112]. Радянська історіографія в цілому, опираючись на твори москвофілів міжвоєнного періоду, критикувала як галицьке москвофільство, так і українських буржуазних націоналістів.

Слідом за В. Осечинським дослідник І. Довгаль називав москвофілів – поміщицько-клерикальною партією. Остання, на думку автора, ставши на позиції великодержавного шовінізму, об'єднала довкола себе частину інтелігенції, куркульства, чиновників і духовенства. Якщо русофілів він називав «чорною сотнею» царизму в Галичині [23, с. 22], то українофільський рух – «мерзенним зрадником робітничого класу», прибічниками австрійського уряду і польської шляхти. Останні, на його думку всіма силами намагались придушити революційний рух в краї [23, с.35]. В цілому для радянського пласту досліджень є характерною присутність емоційних висловлювань на зразок «мерзенні імперіалісти», «зрадники», «шваль», «вороги трудящого люду» тощо. Їх можна зустріти в контексті розповіді про український рух, москвофільство, при характеристиці австрійської політики в краї тощо.

В історіографічному нашаруванні середини 50–60-х рр. обрана нами для дослідження тема розглядалася в контексті соціально-економічної проблематики або як другорядна на фоні суспільно-політичних процесів. Для протиставлення австро-німецькому і російському «імперіалізмам» використовувалась теза про соціальне і культурне зближення західноукраїнського населення з російським [24-26].

Ключові тези попередніх досліджень були підхоплені радянським дослідником І. Компанійцем, який наукову кар'єру розпочав із захисту кандидатської дисертації на тему «Буковина на початку ХХ ст.» [29]. Наступні його роботи суттєво поповнили історіографічний доробок науковців 1960–1970-х рр. [27; 28]. Розглядаючи геополітичні плани щодо західноукраїнських земель Відня і Петербурга, автор трактував москвофільський рух як «агентуру царизму», що не визнавала права українців на самостійність, поряд з тим «під маркою боротьби з москвофільством українські буржуазні націоналісти намагались паплюжити культуру великого російського народу...» [28, с. 82, 84-85].

Загалом до кінця 1970-х рр. в радянській, зокрема, українській історіографії утвердилась єдина схема бачення москвофільського руху як реакційної суспільно-політичної течії, яка перебувала на службі російського царизму (були його платними агентами і шпигунами). Така версія «москвофільства» була сформульована авторами багатотомної історії УРСР. Останні москвофільських діячів звинувачували в запереченні окремішності українського народу (натомість вигадали панрусський народ від Тиси до Амуру), ворожості до української мови і боротьбі проти прогресивного революційного руху [46, с. 479-480].

Дослідники 60-70-х рр. ХХ ст., зокрема В. Маланчук [30-31], І. Компанієць [27-29], С. Возняк [32] та інші значно програвали вже згаданому В. Осечинському у плані глибини висвітлення проблематики, вдаючись в основному до узагальнених понять і кліше. Характерними рисами робіт цього етапу є деперсоналізація, деінституалізація, непослідовність у викладі матеріалу. Скажімо, якщо одними авторами російська великодержавна політика вважалася порівняно з австро-польськими утисками легшою, то інша група в один голос, посилаючись на ленінські директиви, називала її реакційною і загарбницькою. Критикуючи російських дореволюційних істориків періоду імперії, українські радянські автори (свідомо чи несвідомо) подекуди вказували, що царський уряд вмів маскувати загарбницькі цілі, проводячи політику «визволення русинів краю» [33-35].

Компартійний курс на побудову інтернаціонального, радянського, суспільства розставив дещо нові акценти і у вивченні даної проблематики. Так, з початку 80-их років у наукових працях обов'язковим стало доведення, що світовий військовий конфлікт ніс за собою для західноукраїнського населення зміцнення почуття єдності із російським і українським народом. Наголос робили на перспективності приходу російського уряду в Галичину і об'єднання українців у складі Російської імперії. Звичайно, що на перше місце клали соціальну і національну спорідненість українців Західної України з солдатами царської армії.

Беручись за детальний огляд радянської історіографічної спадщини як важливого нашарування історичного процесу, ми повинні усвідомлювати, що абсолютна більшість наукових розвідок зосереджена на питаннях соціально-економічного напрямку, що яскраво відображало матеріалістичний світогляд вчених. Тим не менше, всі вони є цінними для цілісного вивчення особливостей обраної проблематики.

Підтвердженням цьому є праці таких дослідників як О. Мазурок [36], В. Микитась [37], В. Інкін [38] та інші. Зокрема, О. Мазурок один з перших розпочав узагальнююче дослідження історії всіх західноукраїнських земель. Незважаючи на стандартний набір фраз і аргументів на користь закономірності переходу Східної Галичини, Північної Буковини та Закарпаття до складу Наддніпрянщини та Росії, роботи автора містять численні покликання на архівні джерела.

Варто зазначити, що окремі радянські дослідники мали можливість опрацьовувати документи не тільки радянських, але й зарубіжних (наприклад, польських, чеських) архівів. Проте це не заважало їм перекручувати факти, а іноді просто не враховувати окремі з них, підганяючи написане під марксистсько-ленінські догми та конкретні партійні директиви [37; 39].

Слід сказати, що в 1970-1980-их рр. радянські дослідники суттєво розширили джерельну базу своїх досліджень неопублікованими документами як СРСР, так і закордонних. Важливим історичним джерелом для радянського кола науковців став оригінальний доробок західноукраїнських авторів міжвоєнного періоду.

Наукові статті та монографії Ю. Сливки [40; 41], С. Макарчука свідчать про прагнення позбавитись описовості, ознак наративізму. У їхніх працях можна зустріти аналітичні узагальнення стосовно становища українців Західної України і перспектив українського соціального і національного руху. Зокрема, дослідження С. Макарчука внесли зміни в оцінку етнополітичних і національних процесів у Галичині. Автором з'ясовано весь комплекс етносоціальних і національних відносин на західноукраїнських землях останньої чверті ХІХ – ХХ ст. [42].

Характерною ознакою радянської історіографії початку 80-их рр. стала публікація колективних монографій, в яких особливо наголошувалося на нерозривних братніх українсько-російських зв'язках. До них можна віднести колективні роботи під назвою «Дружба и братство русского и украинского народов» [43], «Історичні передумови возз'єднання українських земель» [44], «Нариси з історії Північної Буковини» [45] та інші. Зокрема, остання монографія містить окремий розділ, присвячений суспільно-політичному і національному рухові другої половини XIX – початку XX ст. Тут у дусі тогочасних традицій не лише протиставлялись різні течії в українському суспільному русі (москвофіли, народовці, радикали, соціал-демократи), але й абсолютно штучно зроблено акцент на зв'язках українців Буковини з Росією і більшовицькою партією.

Подібних поглядів дотримувались автори колективної монографії «Історичні передумови возз'єднання українських земель». Зовнішню політику Російської імперії на початку сторіччя вони трактували як широку різнобічну (організаційну, матеріальну тощо) підтримку москвофільської партії на Західній Україні. Остання прагнула використати край як бар'єр для російської реакції. На думку науковців, саме москвофільство заважало єднанню двох братніх народів [44, с. 357].

Не можна оминати увагою окремий випуск Вісника ЛНУ під назвою «Історичні зв'язки західноукраїнських земель», повідомлення і статті якого присвячені різнобічним аспектам з історії Західної України. Одна із статей збірника під авторством В. Гордієнка розкриває діяльність у краї представництв ряду країн на рівні консульств, зокрема Росії. Автор зауважив, що на початок 1890-их рр. Російська імперія із шести консульств в усій Габсбурзькій імперії на західноукраїнських землях мала два [47, с. 72-73]. Це свідчить про велике зацікавлення з боку російського уряду цими територіями.

Кінець 1980 – початок 1990-х рр. став своєрідним розмежувальним етапом між старими партійними стереотипами і пострадянськими канонами. Горбачовська перебудова і політика гласності в цілому спричинили якісні зміни в історичній науці [48; 49].

Таким чином, підсумовуючи дану наукову розвідку, слід зробити наступні узагальнення: по-перше, питання державної приналежності західноукраїнських земель радянська історична наука розглядала виключно в єдиному ракурсі – «одвічна» приналежність до територій Української РСР, що в свою чергу передбачало об'єднання земель в складі СРСР. Працям з історії західноукраїнських земель притаманна стрижнева ідея постійного прагнення населення до возз'єднання з УРСР, завершення «акту історичної справедливості». Наголос робили на боротьбі трудящих за соціальне і національне визволення.

По-друге, один із найяскравіших проявів російської політичної стратегії в Західній Україні русофільський (москвофільський) рух радянські історики трактували як однозначно реакційну суспільно-політичну течію. Переважна більшість науковців радянської доби доводила, що москвофіли (русофіли) – прислужники російського самодержавного «імперіалізму», його платні ідеологи і навіть шпигуни.

По-третє, політика Російської імперії в означений часовий період щодо західноукраїнських земель трактувалась як загарбницька, експансіоністська і антинародна. Акцентуючи увагу на соціальній і революційній боротьбі трудящих радянська історична школа не об'єктивно змальовувала національний рух українців у контексті австро-російських відносин початку XX ст.

Заявлена тема в радянській історичній науці не входила в пріоритетний список історико-партійної тематики. Проблема «західноукраїнського питання» в зовнішній політиці Російської імперії на початку XX ст. так і не стала окремим об'єктом для наукового висвітлення радянськими науковцями у формі узагальнюючої монографії. Загалом події кінця XIX – початку XX ст. на західноукраїнських землях висвітлювались ними в контексті суспільно-політичного та національно-культурного руху на Наддніпрянщині. Таким чином, становище краю розглядалося в загальноукраїнському контексті. Незважаючи на цей позитивний момент, такий стан справ не сприяв глибокому вивченню історії Галичини, Буковини і Закарпаття.

Джерела та література

1. Грицак Я. Украинская историография: 1991-2001. Десятилетие перемен / Я. Грицак // *Ab imperio*. – 2003. – №2. – С. 427-454.
2. Пичета В. Основные моменты исторического развития Западной Украины и Западной Белоруссии / В. Пичета. – М., 1940. – 127 с.
3. Пичета В. Исторические судьбы Западной Украины и Западной Белоруссии / В. Пичета. – М., 1939. – 41 с.
4. Савченко В. Н. К вопросу об этносоциальной ситуации в Галиции накануне восстановления независимой Польши / В. Н. Савченко // *Нация и национальный вопрос в странах Центральной и Юго-Восточной Европы во второй половине XIX – начале XX в.* – М., 1991. – С. 201-223.
5. Исламов Т. М. Краткая история Венгрии: с древнейших времен до наших дней / Т.М. Исламов. – М.: Наука, 1991. – 606 с.
6. Рубинштейн Е. Крушение Австр-Венгерской монархии / Е. Рубинштейн. – М., 1963. – 461 с.
7. Рубинштейн Е. Политика германского империализма в западных польских землях в конце XIX – начале XX века / Е. Рубинштейн. – М., 1953. – 573 с.
8. Васюков В. Внешняя политика России накануне Февральской революции 1916 – февраль 1917 г. / В. Васюков. – М.: Наука, 1989. – 312 с.
9. Игнатьев А. Внешняя политика России в 1905-1907 гг. / А. Игнатьев. – М.: Наука, 1986. – 398 с.
10. Бахтурина А. Ю. Политика Российской империи в Восточной Галиции в годы Первой мировой войны / А. Ю. Бахтурина. – М., 2000. – 263 с.
11. Пашаева Н. М. Очерки истории русского движения в Галичине XIX – XX вв. / Н. М. Пашаева. – М., 2001. – 201 с.
12. Реєнт О. П. Україна в період Першої світової війни: історіографічний аналіз / О. П. Реєнт, Б.М. Янишин // *Український історичний журнал*. – 2004. – №4. – С. 3-37.
13. Євремів С. До історії «Галицької руйни» 1914-1915 рр. (В жандармському освітленні) / С. Євремів // *Україна*. – 1924. – Кн.4. – С. 127-144.
14. Яворський М. Історія України в стислому нарисі / М. Яворський. – Харків: Держвидав України, 1928. – 540 с.

15. Яворський М. Нариси з історії революційної боротьби на Україні / М. Яворський. – Харків: Держвидав України, 1927. – Т.1. – 414 с.
16. Гермайзе О. Нариси з історії революційного руху в Україні / О. Гермайзе // К.: Книгоспілка, 1926. – Т.1. – 387 с.
17. Ястребов Ф. Західна Україна в XIX і на початку XX століття / Ф. Ястребов. – К.: Вид-во АН УРСР, 1940. – 138 с.
18. Богодист І. Боротьба трудящих Галичини за радянську владу в 1918-1920 рр. / І. Богодист. – Л., 1952. – 110 с.
19. Малкин В. Первая русская революция и активизация русофильского движения в Галиции / В. Малкин // Львов: Изд. Львов. пед. ин-та, 1956. – 17 с.
20. Малкин В. Русская литература в Галиции / В. Малкин // Львов, 1957. – 164 с.
21. Осечинський В. Галичина під гнітом Австро-Угорщини в епоху імперіалізму / В. Осечинський. – Л.: Книжково-журнальне видавництво, 1954. – 185 с.
22. Осечинський В. Колоніальне становище Галичини в складі Австро-Угорщини / В. Осечинський // Наукові записки Львівського університету: серія «Історія». – 1955. – Т. XXXVI. – Вип. 6. – С. 35-65.
23. Довгаль І. Вплив російської Революції 1905 року на розвиток революційного руху в Галичині / І. Довгаль. – К.: Держполітвидав УРСР. – 1952. – 64 с.
24. Кулінич І. Україна в загарбницьких планах німецького імперіалізму (1900-1914 рр.) / І. Кулінич. – К.: Вид-во АН УРСР, 1963. – 216 с.
25. Під прапором Жовтня: Вплив Великої Жовтневої соціалістичної революції на піднесення революційного руху в Західній Україні (1917-1920): документи і матеріали / [ред. О. Карпенко]. – Л.: Каменяр, 1957. – Т. 1. – 660 с.
26. Галушко Є. М. Боротьба трудящих західноукраїнських земель за соціальне і національне визволення. 1917-1920 рр. / Є. М. Галушко // Торжество історичної справедливості. – Л., 1968. – С. 365-367.
27. Компанієць І. Революційний рух у Галичині, Буковині та Закарпатській Україні під впливом ідей Великого Жовтня (1917-1920 рр.) / І. Компанієць. – К.: Вид-во АН УРСР, 1959. – 171 с.
28. Компанієць І. Становище і боротьба трудящих мас Галичини, Буковини і Закарпаття на початку XX ст. (1900-1919 рр.) / І. Компанієць. – К.: Вид-во АН УРСР, 1960. – 372 с.
29. Компанієць І. Буковина в начале XX ст. (1900-1918 гг.): автореф. на соиск. науч. степени канд. ист. наук: спец. 07.571. «История СССР» / И. И. Компанієць. – К., 1949. – 19 с.
30. Маланчук В. Торжество ленінської національної політики / В. Маланчук. – Л., 1963. – 696 с.
31. Маланчук В. Історія однієї зради / В. Маланчук. – Л.: Книжково-журнальне видавництво, 1958. – 70 с.
32. Возняк С. Революційні демократи України другої половини XIX – поч. XX ст. – поборники ідеї возз'єднання українського народу / С. Возняк // Український історичний журнал. – 1978. – №9. – С. 15-27.
33. Гриценко І., Шевченко Ф. Прагнення населення Буковини до возз'єднання з Україною у складі Російської держави (кінець XVIII – початок XX ст.) / І. Гриценко, Ф. Шевченко // Український історичний журнал. – 1983. – №10. – С. 86-93.
34. Гриценко І. Экономические связи Северной Буковины с Россией и Надднепрянской Украиной в XIX – начале XX ст. / И. Гриценко. – Л.: Вища школа, 1980. – 168 с.
35. Ілько В. І. Західна Україна у роки імперіалістичної війни (1914-1917) / В. І. Ілько // Торжество історичної справедливості. – Л.: Вид-во Львів. ун-ту, 1968. – С. 295-310.
36. Мазурок О. Экономические и культурные связи западноукраинских земель с Украиной и Россией во второй половине XIX в.: автореф. на соиск. науч. степени канд. истор. наук / О. Мазурок. – Ужгород, 1972. – 24 с.
37. Микитась В. Через гори і кордони. (Культурні і літературні зв'язки Закарпаття з Україною і Росією у XIX і XX ст.) / В. Микитась. – К.: Знання, 1977. – 47 с.
38. Інкін В.Ф. Історичні зв'язки західноукраїнських земель з Росією в історіографії / В. Ф. Інкін // Вісник Львівського національного університету. Серія істор. – Вип. 22. – 1986. – С. 5-14.
39. Ботушанський В. Становище і класова боротьба селянства Північної Буковини в період імперіалізму (1900-1914 рр.) / В. Ботушанський. – К.: Вид-во «Наукова думка», 1975. – 256 с.
40. Возз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Росією / [відп. ред. Ю. Ю. Сливка]. – К.: Наукова думка, 1989. – С.15-27.
41. Сливка Ю. Ю. Боротьба за возз'єднання українських земель в єдиній державі в період перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції та іноземної воєнної інтервенції в Країну Рад (1917-1920) / Ю. Ю. Сливка // Возз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною / [відп. ред. Ю. Ю. Сливка]. – К.: Наукова думка, 1989. – С. 7-56.
42. Макарчук С. А. Этносоциальное развитие и национальные отношения на западно-украинских землях в период империализма / С. А. Макарчук // Львов: Вища школа, 1983. – 255 с.
43. Дружба и братство русского и украинского народов: в 2-х томах. – К.: Наукова думка, 1982. – Т.1. – 480 с.
44. Історичні передумови возз'єднання українських земель. – К.: Наукова думка, 1989. – 247 с.
45. Нариси з історії Північної Буковини / [автор. колек. очол. В.М. Ботушанський]. – К.: Наукова думка, 1980. – 338 с.
46. Історія Української РСР: у 8 т., 10 кн. / [відп. ред. А.Г.Шевелєв]. – Т. 3: Україна в період розкладу і кризи феодално-кріпосницької системи. Скасування кріпосного права і розвиток капіталізму (XIX). – К.: 1978. – 608 с.
47. Гордієнко В.Я. Заснування Російського консульства у Львові / В. Я. Гордієнко // Вісник Львівського націон. ун-ту. Серія істор. – Вип. 32. – 1986. – С. 72-83.
48. Білокін С. Про становище історичної науки в Україні / С. Білокін // Український історик. – 1990. – Ч. 1-4. – С. 138-144.
49. Величенко С. Перебудова і минуле неросійських народів / С. Величенко // Український історичний журнал. – 1992. – №1. – С. 96-105.
50. Гербильський Г. Ю. Розвиток прогресивних ідей в Галичині у першій половині XIX ст. (до 1848 р.) / Г.Ю. Гербильський. – Л., 1964. – 249 с.

Музычин И. Т. «Западноукраинский вопрос» как один из аспектов внешнеполитической стратегии Российской империи в начале XX в. в советской историографической ретроспективе

В статье раскрыта проблема исследования внешнеполитических аспектов Российской империи на западноукраинских землях в начале XX в. в трудах советских исследователей. Подан объективный сравнительный анализ трудов историков СССР, указаны их характерные черты и отрицательные стороны в освещении данной проблемы.

Ключевые слова: Российская империя, материалистическая концепция, классовый подход, москвофильское движение, Галичина, Буковина, Закарпатье.

Muzychyn I. T. "Western Ukraine question" as an aspect of foreign policy strategy of the Russian Empire in the early XX century in Soviet historiographical retrospect

The article deals with the problem of the foreign policy aspects of the Russian Empire on Western Ukrainian lands in the early XX century in the writings of Soviet scholars. Objective comparative analysis of the works of historians of the USSR is filed, their characteristics and negative aspects in highlighting of this problem are summarized.

Keywords: Russian Empire, the materialistic conception, the class approach, Russophile movement, Galicia, Bukovina, Transcarpathia.

УДК [930.253+929+78+001.8](47+57)“1931/1996”

Л. Г. Тупчієнко-Кадирова

ЗАСТОСУВАННЯ КЛАСИФІКАЦІЙНОГО МЕТОДУ У ДОСЛІДЖЕННІ ЛИСТІВ ЯК ДЖЕРЕЛ РІЗНОМАНІТНОЇ ІНФОРМАЦІЇ (на прикладі архівної творчої спадщини композитора Мейтуса Ю. С.)

Автором приведені класифікація листів за рівнями відносин між суб'єктами листування та класифікація документної інформації листів за змістовною ознакою. Рівнями відносин є: сімейний; міжособистий; професійний; творчий; офіційний; суспільно-громадський, діловий, діловодний. Документна інформація може бути таких видів: музична, інформація про музику, про суб'єкти, про основні процеси музичної культури, оцінки, етнічні, хронологічні та географічно-просторові координати.

Ключові слова: листування; класифікація листів, особисті архівні документи, Васильєва О. І., Мейтус Ю. С., Карім М., Карлієв А., Мубарак Х., Штейнберге Л. П.

Документальні фонди відомих діячів науки й мистецтва є своєрідною репрезентацією того чи іншого різку суспільної діяльності. Досліджуються вони з різних точок зору, поступово розкриваючи потенціали інформаційної складової (ІС) архівних документів, їх форми та сполучення з матеріальним носієм. Беззаперечно, ІС є одним з найцікавіших об'єктів дослідження. Класифікація змісту документів дає підстави більш глибоко проникати у зв'язки між суспільними подіями та їх фіксацією в документах, між авторами та іншими суб'єктами.

Архівна творча спадщина (АТС) відомого українського радянського композитора Мейтуса Ю. С. налічує багато різноманітних документів. Частина з них – листування з багатьма людьми: членами його сім'ї, друзями, колегами, офіційними особами тощо. Майже всі суб'єкти цього листування, навіть члени сім'ї – відомі особи, відомі або у професійному колі, або у певному регіоні, або в суспільстві в цілому. На унікальності цього виду джерел інформації, які дають можливість вивчати соціальну історію, людину, особистість, наголошується в [1, с. 640–641]. В досліджуваній нами АТС, крім листів, є багато інших документів: творчих рукописів, видань творів, авто- і біографічних документів, афіш, програмок вистав тощо. Для їх дослідження ми застосовували різні методи: джерелознавчий, текстологічний та структурний аналіз, системний підхід, а також – класифікаційний метод. Ознаки ділення допомагають виявити певні закономірності у формуванні та існуванні груп певних об'єктів [2, с. 247] і є пізнавальним засобом дослідження [1, с. 145]. Отже, важливим є вибір ознак для класифікації.

Листування відомих діячів як окрема група архівних документів, звичайно, не вперше стає однією з центральних тем наукових досліджень.

Наприклад, в дисертації Пазинич О. М. проведено мовно-структурний аналіз текстів листування у дипломатичній сфері, виявлені загальні і специфічні риси кожного жанру й визначенні їх комунікативні особливості [3]. За метою листування вони розділені на ті, що спрямовані на: 1. вирішення поточних справ (вербальна нота), 2. інформування про позицію держави з приводу будь-якого питання (особиста нота або меморандум), 3. підтримання контакту та дружніх стосунків (вітальні листи та телеграми). Крім жанрів, всі листи розподіляються також на стандартні та індивідуальні. В листах виділені такі структурні елементи (СЕ) та особливості їх тексту: Експлікація адресата; Звертання (ця контактна інформація супроводжує семантичну, спонукальну та емоційно-оціночну); Грифи; Третій учасник комунікації, від імені якого автор листа звертається; Експлікація адресата і автора («Від імені»); Предмет комунікації. Тексти листів, як правило, містять кілька дискурсів (на відміну від телеграм, стислість яких передбачає один дискурс) [3].

Інша дослідниця – Старовойтенко І. М. – у дисертації систематизувала листи з архівної творчої спадщини Євгена Чикаленка та зробила тематичну диференціацію їх змісту за проблемно-хронологічним принципом. Тобто всередині кожного періоду життя та діяльності були виділені проблеми як перші ознаки ділення. В середині кожної проблемної групи була здійснена подальша диференціація за сюжетами громадсько-культурного та політичного життя і за біографічними фактами [4]. Для систематизації листів дослідницею обрано кілька критеріїв: місце збереження, адресат та міра довіри до нього, характер та повнота інформації у джерелах, ступінь збереженості листів, їх кількість у кореспонденціях. Окремо систематизовано великі корпуси взаємного листування В цілому зроблено висновок, що листування Є. Чикаленка є цінним джерелом для всебічного дослідження важливих історичних сюжетів [4]. Але